
Proměny českého stranického systému ve světle účetních knih politických stran*

VÍT ŠIMRAL**

Katedra politologie, Filozofická fakulta, Univerzita Hradec Králové

Changes in the Czech Party System through the Lens of Political-Party Accounting

Abstract: The article describes the Czech party system and its development over time using data from the annual financial reports of political parties and seeks to contribute to the domestic debate on the transformation of Czech political parties since 1989. The article distinguishes three factors that caused political party budgets to change – the economy, regulation, and strategy – and proposes a simple theoretical model with which to interpret and understand data obtained from the accounting books of political parties. It also presents a new three-dimensional typology of political parties based on the size of a party budget and the structure of party revenue and expenditures. The article concludes by arguing that understanding how all three of the aforementioned factors intersect could be useful for predicting the future development of party competition in the Czech Republic and facilitate the application of the ideas proposed herein to party systems abroad.

Keywords: Czech political parties, political party funding, election campaigns, political strategy, typology of political parties

Sociologický časopis / Czech Sociological Review 2016, Vol. 52, No. 5: 679–707

DOI: <http://dx.doi.org/10.13060/00380288.2016.52.5.276>

Úvod do tématu a literatury

Asi bychom nenalezli mnoho takových, kdo pochybují, že peníze hrají ve veřejném prostoru důležitou roli. I proto jsou již dlouho předmětem sociálněvědního výzkumu. První akademické publikace o roli peněz v demokratické politice byly vydány mezi dvěma světovými válkami [např. Pollock 1926; Overacker 1932] a na ně v druhé polovině 20. století navázaly další [např. Heard 1960; Heidenheimer 1970; Paltiel 1970; Alexander 1989; Nassmacher 2001; Casas-Zamora 2005; Koss 2010].

* Výzkum byl finančně podpořen Grantovou agenturou ČR (projekt 16-25570S) a Österreichischer Austauschdienst.

** Veškerou korespondenci posílejte na adresu: PhDr. et Mgr. Vít Šimral, LL.B. (Hons), Ph.D. et Ph.D., Katedra politologie, Filozofická fakulta, Univerzita Hradec Králové, Rokitanského 62, 500 03, Hradec Králové III.

V České republice se problematikou politických financí zabývalo či zabývá dnes již několik desítek domácích i zahraničních autorů. Díky nastavení českého politického systému, jenž ve většině volebních klání upřednostňuje politické strany nad samostatnými kandidáty, se většina publikací věnuje financování právě politických stran. První ucelené české vědecké práce na tomto poli vznikly na Právnické fakultě Masarykovy univerzity v devadesátých letech [např. Šimíček 1997; 1998; Filip, Šmíček 1994; Reiner-Hofer, Šimíček 1996]. Na ně navázaly i pozdější texty [např. Čichoň 1998; Šimíček 2000, 2012; Perottino 2005; Císař, Tomáš 2007; Černý, Clough 2001; Krnáčová 2006; Klimešová et al. 2015; Šimral et al. 2015].

Kromě právních rozborů se už na konci devadesátých let objevují i analýzy společenskovední, především politologické, které nezkoumají pouze literu zákona a možné právní úpravy, ale i vztah modelu stranického financování k dalším proměnným [např. Roztočil 1998; Outlý 2003a, b; Pavlík, Rosenmayer 2006]. Na přelomu prvního a druhého desetiletí 21. století dochází i v české politologii k zahrnutí multivariabilních modelů do analýz stranického financování a opouštění dřívějších, primárně deskriptivně-normativních přístupů [např. Havlík, Pinková 2013]. Objevily se i case studies jednotlivých stran [např. Gargulák 2013]. Doplníme-li tyto práce i o texty autorů ze zahraničí, kteří se věnovali českému prostoru [např. Kopecký 2006; Biezen, Kopecký 2007], lze říci, že v České republice dnes již existuje poměrně rozsáhlá literární a datová základna, která umožňuje formulaci nejen dílčích výzkumných závěrů, ale i tvorbu komplexnějších modelů v oboru politických financí.

Zároveň je možné tyto modely opřít o příbuzný podobor studia politických stran: studium jejich organizační a programatické struktury. Jak zdůrazňují, mimo jiné, Katz a Mair [1995], Biezen [2003a, b] nebo Pelizzo [2004], modely financování mají přímý vliv na vnitřní i vnější vztahy politických stran. Na jedné straně ovlivňují stranické policie, na straně druhé interní stranickou organizaci a rozložení sil. Představená práce ukazuje jednu z možností, jak lze z položené datové základny rozvíjet teoretickou diskuzi, a to vyzdvihnutím vztahových struktur, jež se nachází na hranici dělení na interní a externí, tj. vztahů vůči stranickým donorům. Tyto vztahy jsou diskutovány jako jeden z prvků širší stranické strategie, která zahrnuje nejen způsob získávání financí potřebných k provozu strany a na vlastní sebepropagaci, ale i získávání elektorátu určitými nástroji volební kampaně.

Následující část textu se zabývá silami, které působí na rozpočty politických stran. Navržené rozdělení tří druhů příčin těchto sil je porovnáno se sebranými daty o rozpočtech českých politických stran. Dále je představena hrubá klasifikace politických stran podle velikosti a struktury rozpočtu a celý text je uzavřen krátkým zamyšlením nad implikacemi nových zjištění pro zavedené teoretické modely politických stran a jsou navrženy další možné směry výzkumu.

Proměny financování politických stran

Politické finance v sobě zahrnují mnoho odlišných aspektů a konceptů, jež jsou někdy v literatuře pojednány dohromady, někdy zvlášť. Právní, politologické či ekonometrické práce svými deskriptivními a kvantitativními přístupy mohou v detailu popsat jednotlivé procesy politického financování. Dosud ale minimálně v české literatuře chybí teoretická diskuze, jež by tyto procesy jednoduše konceptualizovala a zpřehlednila tak sesbíraná data.

Tato práce navrhuje změny v politickém financování chápat jako důsledek tří vzájemně propojených, ale do významné míry odlišitelných příčin, jež ovlivňují velikost a strukturu rozpočtů volebních kandidátů a politických stran. Primárně jsou pak v textu rozebrány dvě specifické příčiny (regulace a strategie),

Tabulka 1. Podíl státních příspěvků v rozpočtech vybraných parlamentních stran 1995–2014 (v %)

	ČSSD	ODS	KSČM	KDU-ČSL	TOP 09	ANO
1995	22,61	45,92	10,48	27,84		
1996	93,41	73,11	52,01	54,86		
1997	60,53	52,74	19,70	44,10		
1998	57,47	83,40	53,33	69,05		
1999	77,44	67,64	21,84	44,32		
2000	34,75	36,71	21,46	40,81		
2001	20,91	63,78	45,65	68,39		
2002	74,36	72,52	68,99	48,18		
2003	25,73	30,44	56,51	37,13		
2004	55,57	54,21	56,16	39,15		
2005	63,63	74,77	56,94	39,90		
2006	69,45	63,80	57,18	50,60		
2007	44,50	77,64	54,57	41,58		
2008	46,74	57,07	44,90	40,83		
2009	30,81	40,79	39,74	34,60	0,00	
2010	39,63	42,19	59,41	45,84	66,69	
2011	46,36	27,90	49,26	36,07	81,30	
2012	31,68	48,45	48,71	34,77	62,50	0,00
2013	49,45	43,72	70,14	58,41	71,52	44,69
2014	32,94	27,90	59,06	47,54	58,94	40,34

Zdroj: Výroční finanční zprávy politických stran, zpracováno autorem.

třetí, zahrnující hlavně hospodářské vlivy, je ponechána budoucímu, spíše ekonometrickému bádání.

Jednoduše lze rozdíly mezi třemi příčinami vysvětlit, podíváme-li se na jednu specifickou proměnnou: podíl státních příspěvků v rozpočtech českých parlamentních stran mezi lety 1995 a 2014 (Tabulka 1).

Jak je z Tabulky 1 vidět, v datech neexistuje jednosměrný trend a celá situace je na první pohled velmi nepřehledná. Podíl státních příspěvků není rigidní a každým rokem se více nebo méně mění. Aby bylo jednodušší tyto změny analyticky podchytit, je možné je odlišit podle jejich příčin.

1. Ekonomika

První příčinou jsou změny národní a světové ekonomiky, především inflace a hospodářské cykly. Cílem zde představeného textu není tuto příčinu podrobně zkoumat a hodnotit, ale je třeba si její existenci uvědomit a vzít v potaz při podrobné analýze příčin dalších. Ekonomika navíc není sledovanému prostředí politických stran zcela externí. Především parlamentní strany mají významný vliv na to, jakým směrem se minimálně národní hospodářská politika a celé domácí hospodářství bude ubírat. Strany jsou tvůrci *policies* v domácím ekonomickém prostoru, jež ovlivňují ekonomiku, která zase zpětně ovlivňuje zdroje příjmů politických stran. Mnoho autorů [např. O'Dwyer 2006; Grzymala-Busse 2007] ukazuje, jak jsou vládní politické strany schopné určitou hospodářskou politikou hrát do rukou svých finančních sponzorů. Výměny sponzorských darů za úpravu zákonů nejsou zcela neobvyklým jevem v postkomunistických státech, ale nejen tam. Nepřímo pak reforma určité hospodářské politiky může pozvednout příliv donací z celého zvýhodněného sektoru průmyslu nebo služeb. Tradičně je operováno s modely vztahů mezi levicovými stranami a odbory na jedné straně a pravicovými stranami a zaměstnavatelskými svazy na straně druhé. Kromě těchto dlouhodobých vztahů navíc, obzvlášť v postkomunistických státech, dochází k partikularistickým dohodám mezi skupinou legislativců a lobby businessu: v České republice se hovoří např. o silné energetické [Výroční zpráva BIS 2011], hazardní [Výroční zpráva BIS 2013] nebo stavební lobby [Výroční zpráva BIS 2009]. Veškeré tyto vztahy mají nepochybně přímý vliv na programatiku i rozpočet stran. Posouzení vlivu nepřímého, tj. vlivu přes převodník v podobě dopadu hospodářských politik na makroekonomické ukazatele, je ovšem daleko obtížnější a stojí mimo centrum zájmu této práce.

2. Regulace

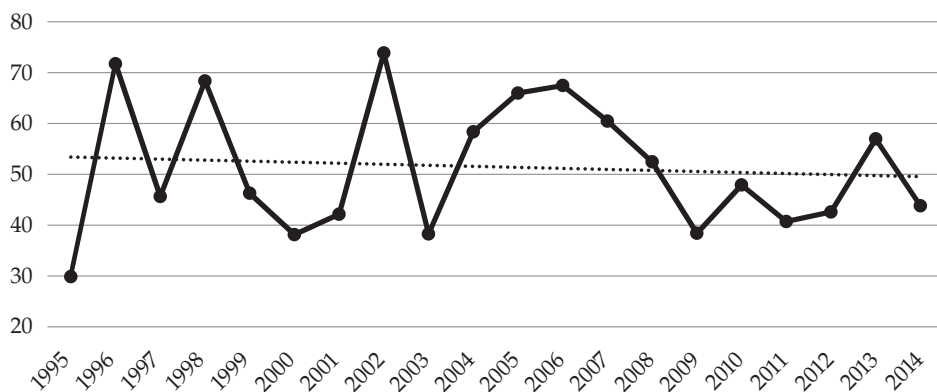
Druhou příčinou, která má výrazný vliv na částky v Tabulce 1, jsou regulace, tj. změny právního rámce politického financování. V České republice do tohoto

rámce patří hlavně zákon č. 424/1991 Sb., o sdružování v politických stranách a politických hnutích, volební zákony a některé podzákonné předpisy [např. Vyhláška Ministerstva financí č. 273/2005 Sb.]. Regulace podstatně ovlivňují podíl státních příspěvků v rozpočtech stran už jen tím, že stipulují jejich celkovou výši. Zákonem je určena výše příspěvku na úhradu volebních nákladů spojených s volbami do Poslanecké sněmovny [§ 85, zákon č. 247/1995 Sb.] a do Evropského parlamentu [§ 65, zákon č. 62/2003 Sb.], výše stálého příspěvku stranám, které získaly alespoň tři procenta hlasů v posledních volbách do Poslanecké sněmovny, a výše příspěvků za mandáty v Poslanecké sněmovně, Senátu, krajských zastupitelstvech a v zastupitelstvu Hlavního města Prahy [§ 20, zákon č. 424/1991 Sb.]. Největší suma státního subvencování je vyplácena politickým stranám po každých volbách do Poslanecké sněmovny, což se v Tabulce 1 projevuje viditelnou cykličností. Tyto síly působící na stranické rozpočty tak souvisí přímo se zákony a neprojevují se v něm další proměnné, jako jsou strategické plány stran, předvolební taktizování a podobně. Jsou to „objektivní“ síly, po většinu času nezávislé na vůli stran, ale pouze na liteře zákona. Výjimkou z této objektivy je okamžik, kdy jsou zákony měněny; a to právě stranami, které se následně těmito zákony i řídí. Takový okamžik má ale odlišnou příčinu: stranickou strategii.

3. Strategie

Poslední příčina je interní stranickému systému: zahrnuje rozhodnutí stran o podobě jejich rozpočtů, finančních a dalších plánech, které mohou být souhrnně označeny za stranickou strategii. Je to zvnějšku nevynucené chování s určitým cílem, jenž má dopad na rozpočet politické strany. Dominantním strategickým tahem, autory [např. Haughton, Krašovec 2011: 207] často označovaným za „kartelizační“, je pak již zmíněná úprava systému státních příspěvků ve prospěch velkých parlamentních stran. V rozpočtech mnoha největších parlamentních stran v Evropě státní subvence tvoří nadpoloviční většinu všech příjmů. Ingrid van Biezen [2000] argumentuje, že koluzní dohoda mezi velkými stranami v evropských stranických systémech vede k vytváření takových systémů státního subvencování, které znesnadňuje, až znemožňuje vstup nových stran do parlamentu. Nové strany jednoduše nemají příjmy na to, aby mohly konkurovat materiálně zabezpečeným parlamentním stranám. Přijetí určitého právního rámce má výrazný dopad na podobu stranických rozpočtů; u těch, kteří se aktivně podílejí na tvorbě tohoto rámce, lze navíc za tímto dopadem hledat i příčinu stranické strategie.

Legislativní činnost ale není jediným strategickým nástrojem. Naopak, je využíván spíše zřídka a jen malým okruhem stran. Daleko běžnějšími nástroji jsou klasické volební kampaně, kampaně pro nábor nových dárců, navyšování členských příspěvků a další provozní nebo předvolební aktivity strany. Většina úkonů, které strana každý den provádí, je nějakým způsobem reflektována ve stranickém rozpočtu a všechny tyto úkony spadají pod procesy se strategickou příčinou. Pohyby v rozpočtech proto mohou prozradit mnohé o tom, jak se strana

Graf 1. Podíl státních příspěvků v rozpočtu parlamentních stran (v %)

Zdroj: Výroční finanční zprávy politických stran, zpracováno autorem.

připravuje na volby, jak plánuje zabezpečit svůj byrokratický aparát a svoji členskou základnu, mohou prozradit i mnohé o jádru stranického elektorátu nebo o programatice strany. Volba a provedení stranické strategie je velmi komplexní aktivitou, při níž jsou politické strany ve vzájemné interakci se státem na jedné straně a s občany na straně druhé. Stejně důležité jsou ale také interakce a vztahy uvnitř strany, včetně vztahu ke stranické pokladně.

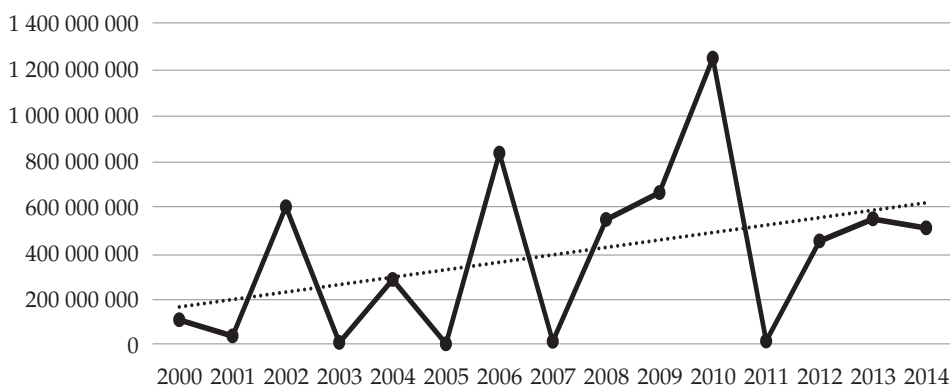
Kromě jeho cyklické povahy lze v Grafu 1 výše vysledovat i slabý trend snižování podílu státních příspěvků v rozpočtech českých parlamentních stran. Prizmatem konceptu tří odlišitelných příčin lze za tímto pohybem najít působení hlavně příčin dvou: zaprvé, od roku 1995 došlo k výrazné inflaci české koruny, což nutí politické strany hledat zdroje i mimo pravidelný přísun reálně se zmenšujících, i když nominálně stejných sum ze státního rozpočtu (příčina ekonomická). Zadruhé, v roce 2001 došlo k výrazné změně tohoto modelu, který nadpoměrně plnil pokladnice velkých parlamentních stran až do roku 2008 [viz Havlík, Pinková 2013; Šimral 2013] (příčina regulace).

Od roku 2008 dále ovšem dochází k postupnému snižování podílu státních příspěvků v rozpočtech, což jen regulacemi vysvětlit nelze. Proto je třeba zvážit působení příčiny třetí, tj. strategie. Jak ukazuje Graf 2, agregátní výdaje stran na volební kampaně¹ v České republice už přinejmenším od roku 2000 stoupají.²

¹ Za „volební výdaje“ jsou v této práci považovány ty sumy, které strany samy uvedou do této položky v přehledovém formuláři. Tyto výdaje byly následně komparovány s položkami z účetních závěrek; pokud byl mezi výslednými sumami výrazný rozdíl, je tato skutečnost diskutována u každého případu zvlášť v textu.

² Data před rokem 2000 nebyla zahrnuta pro vysokou míru chybějících údajů.

Graf 2. Celkové výdaje na volební kampaně v České republice 2000–2014

Zdroj: Výroční finanční zprávy politických stran, zpracováno autorem.

Ani ty největší parlamentní strany, jež jsou nejvíce subvencovány ze státního rozpočtu, nejsou schopny všechny náklady kampaní pokrýt pouze ze státních příspěvků. Vzájemná konkurence a snaha proniknout do parlamentu nebo se v něm udržet, zároveň s neexistujícím výdajovým limitem, nutí všechny strany k soustavnému navyšování prostředků použitých na kampaň. Pro parlamentní strany navíc neexistuje žádná záruka, že budou v množině státem podporovaných stran i po dalších volbách; hledání dalších zdrojů příjmů ze soukromé sféry je tak i pojišťovací strategií, jež má straně pomoci k přežití v letech bez státního subvencování. Model státních příspěvků se navíc může změnit a celková suma příspěvků se sníží, jako tomu bylo v roce 2011, v době pokračující globální ekonomické krize. Strategická příčina je tak i tímto způsobem opět provázána s příčinou regulace.

Otázkou, jež je pojednána v následujících odstavcích, je, jak strany k vlastnímu financování přistupují a jak se svým rozpočtem operují při promýšlení svých volebních kampaní a dalších aktivit. Dále, zda lze ve stranickém systému odhalit vyhraněné typy stran, jejichž strategické uvažování je podobné a liší se od ostatních typů. A konečně, zda jsou takové strany identifikovatelné podle určitých znaků ve svých ročních rozpočtech.

Data a agregátní finanční charakteristiky českého stranického systému

K diskuzi a pokusu o zodpovězení těchto třech otázek byl připraven následující datový soubor: mezi lety 2013 a 2015 byly sebrány veškeré informace z výročních finančních zpráv českých politických stran, jež se v této době nacházely v archivu Parlamentní knihovny v budově Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR. Předně byla použita souhrnná data formuláře „Přehled o celkových příjmech a výdajích

politické strany / politického hnutí“, vyplněného stranami podle Přílohy 1 vyhlášky Ministerstva financí č. 273/2005 Sb., o vzoru formuláře pro předkládání výroční finanční zprávy politickými stranami a politickými hnutími, a přiloženého k výročním finančním zprávám. Pokud byla data někde nekompletní, zjevně chybná nebo nejasná, přihlédlo se k údajům z auditovaných účetních závěrek.

Nižší kvalita dat je způsobena především velmi liberálním českým modelem regulace financování politických stran. Podmínky kontroly, auditu a informování o peněžních operacích jsou velmi volné a to se promítá i do způsobu, jak jsou výdaje a příjmy sumarizovány ve výročních finančních zprávách. Současný model oficiálního informování o stranických rozpočtech je jednoduše velmi nedokonalý, což analytickou práci velmi ztěžuje a její výsledky částečně zpochybňuje. Spolehlivější data než ta obsažená ve výročních finančních zprávách v tento moment ale neexistují.³

Archiv Parlamentní knihovny obsahuje všechny odevzdané výroční zprávy mezi lety 1995 a 2014. Z 1542 zpráv byly uvedeny nulové příjmy i výdaje ve 182 případech (11,8 %). Průměrný počet odevzdaných výročních finančních zpráv na jednu stranu je přibližně 5,18; toto číslo by mohlo do určité míry suplovat průměrnou životnost strany v České republice. Faktem ovšem je, že některé strany prostě mají mezery mezi odevzdanými zprávami, které nebyly nikdy doplněny. Lepším indikátorem života stran by tak možná byl rok první a poslední odevzdané výroční zprávy.

Některé zajímavé charakteristiky českého stranického systému lze vyčíst již z agregovaných sum. Mezi lety 1995 až 2014 byly celkové příjmy českých stran 22 755 mil. Kč. Z těchto příjmů pocházelo v letech 1995 až 2014 přes 10 808 mil. Kč ze státních příspěvků, což je podíl 47,5 % na celkových příjmech; 3337 mil. Kč přinesly stranám dary a dědictví, 4033 mil. Kč půjčky a úvěry, 2027 mil. Kč příjmy z pronájmu a prodeje nemovitého a movitého majetku, 1254 mil. Kč pak členské příspěvky. Celkové výdaje mezi lety 1995 až 2014 byly 19 096 mil. Kč, na volby bylo použito celkem 5894 mil. Kč (30,7 %), na provozní a mzdové náklady dohromady 9566 mil. Kč.

Pro srovnání s ostatními zeměmi lze použít data ze Šimral [2014]: mezi lety 2003 a 2013 byl podíl státních subvencí na příjmech stran v Polsku 61,7 %, na Slovensku ve stejném období dokonce 68,6 %. České strany jsou tak úspěšnější ve shánění financí ze soukromých zdrojů. Oproti svým polským a slovenským protějškům jsou navíc výrazně bohatší [např. Šimral et al. 2015].

Podrobnější informace k agregátním datům souboru lze vyčíst z Tabulky 2.⁴ Ukazují se v ní cykly parlamentních voleb (1996, 1998, 2002, 2006, 2010, 2013),

³ Pro podrobnější diskuzi tohoto tématu, viz Šimral [2015: 51–53].

⁴ Veškeré sumy v této práci nejsou nikterak upraveny a jsou tedy ovlivněny inflací. Je tomu tak z důvodu metodologické koherence, neboť dlouhodobé agregátní trendy nejsou v představené práci zkoumány. Tabulku 2 se sumami standardizovanými na hladinu roku 1995 lze najít v Šimral [2015: 94].

Tabulka 2. Souhrn rozpočtových položek v českém stranickém systému 1995–2014 (v tis. Kč)

Rok	Příjmy	Státní příspěvky	Podíl v %	Členské příspěvky	Podíl v %	Výdaje	Volební výdaje	Podíl v %	Počet stran
1995	440 412	136 956	31,1	45 341	10,3	447 480	0	0	55
1996	930 157	630 667	67,8	68 884	7,4	936 050	1760	0,2	39
1997	416 446	177 034	42,5	54 989	13,2	448 842	0	0	40
1998	1 068 381	688 930	64,5	60 110	5,6	815 477	1608	0,2	55
1999	371 818	172 761	46,5	56 189	15,1	451 207	239	0,1	58
2000	484 914	129 824	26,8	51 721	10,7	565 858	108 457	19,2	60
2001	1 447 825	515 434	35,6	54 214	3,7	690 695	38 169	5,5	54
2002	1 470 418	919 294	62,5	62 721	4,3	1 203 167	599 855	49,9	66
2003	1 292 259	469 225	36,3	53 522	4,1	771 773	9625	1,2	67
2004	997 667	425 279	42,6	50 724	5,1	997 099	283 529	28,4	66
2005	772 477	474 090	61,4	59 925	7,8	561 010	3939	0,7	68
2006	1 619 659	1 025 942	63,3	69 112	4,3	1 484 271	833 205	56,1	70
2007	918 639	496 190	54	59 569	6,5	621 597	14 553	2,3	68
2008	1 011 302	484 881	47,9	71 365	7,1	1 225 447	544 288	44,4	73
2009	1 560 813	554 443	35,5	72 412	4,6	1 389 939	661 809	47,6	72
2010	2 159 997	1 026 010	47,5	80 325	3,7	1 956 249	1 246 442	63,7	88
2011	1 203 832	498 846	41,4	71 500	5,9	850 641	16 167	1,9	116
2012	1 315 406	500 629	38,1	73 296	5,6	1 112 741	451 171	40,5	124
2013	1 736 943	946 832	54,5	68 993	4	1 335 185	547 174	41	125
2014	1 385 695	446 701	32,2	51 189	3,7	1 231 877	507 924	41,2	150
Celkem	22 605 060	10 719 968	47,4	1 236 101	5,5	19 096 605	5 869 914	30,7	

Zdroj: Výroční finanční zprávy politických stran, zpracováno autorem.

kdy jak příjmy, tak výdaje stoupají vzhůru. Státní příspěvky, které ve sledovaném období 1995 až 2014 činí celkově 47,5 % všech příjmů stran, ve skutečnosti každý rok ve svém podílu na příjmech výrazně oscilují od 23 % (rok 2000) do 84 % (rok 1998). Celkově menší suma členských příspěvků má naproti tomu variaci pouze mezi 4 % (2014) a 12,5 % (1999).

I když téměř polovina všech příjmů stran pochází ze státního rozpočtu, nelze říci, že tato suma přímo poukazuje na kartelizaci systému podle Katze a Maira [1995, 2009]. Model kartelu lze spíše rozpoznat, pokud se v množině stran vyskytuje určitá podmnožina, jež profituje ze subvencí více než zbylé strany. Pro analýzu tohoto typu je ale třeba se nejdříve podrobněji podívat na strukturaci stranického systému. Tento text se specificky zaměřuje na to, jak se liší jednotlivé rozpočty stran podle jejich velikosti a vnitřních charakteristik. Klasifikace podle velikosti ukazuje, které strany jsou rozpočtově obdobně velké a u kterých jsou tak vnitřní charakteristiky rozpočtů nejvíce komparovatelné. Klasifikace podle vnitřní struktury pak může indikovat sdílené strategie, jež strany zaujímají při sestavování svých rozpočtů a užívání svých finančních prostředků.

Klasifikace podle velikosti rozpočtu

Klasifikace podle velikosti rozpočtu je založena na arbitrárně určených bodech v průměrných příjmech politických stran, které oddělují jednotlivé kategorie. Má sloužit pouze k modelovému rozčlenění celého stranického systému na množiny velikostně podobných stran tak, aby bylo možné relevantně poměřovat charakteristiky jejich rozpočtů. Je zřejmé, že poměřovat např. stranu s milionovými rozpočty se stranou, která má příjmy i výdaje v řádech tisíců, by z hlediska podobnosti finančních struktur bylo zbytečné a o vzájemné podobnosti nebo rozdílech hospodaření těchto dvou stran by mnoho neřeklo.

Tabulka 3 ukazuje, jak jsou velikostně klasifikovány jednotlivé české strany. V nejvyšší kategorii „supertěžkých“ stran s rozpočty nad 100 mil. Kč ročně⁵ najdeme dvě nejdůležitější strany českého porevolučního stranického systému, Českou stranu sociálně demokratickou (ČSSD) a Občanskou demokratickou stranu (ODS), dále Komunistickou stranu Čech a Moravy (KSČM), TOP 09 od roku 2010 a od roku 2013 i hnutí ANO 2011.⁶ Na pomezí této kategorie figuruje ještě Křesťanská a demokratická unie – Československá strana lidová (KDU-ČSL), v roce 1996 se pak této kategorii přiblížila i Občanská demokratická aliance (ODA), na jeden rok do ní pronikly i Liberální strana národně sociální (LSNS, později ČSNS; 1995), Unie svobody – Demokratická unie (US-DEU; 2002) a Věci veřejné (VV; 2010).

Kategorie rozpočtově „těžkých“ stran, tj. stran s ročními příjmy v rozmezí 10 až 100 mil. Kč, je početnější než pětičlenná kategorie supertěžkých. Kromě

⁵ Rozpočty jsou zprůměrovány z celé doby existence strany.

⁶ Nadále označováno jejich neoficiální, ale v komunikaci používanou zkratkou ANO.

Tabulka 3. „Váhové kategorie“ českých stran (1995–2014)

Supertěžké nad 100 mil. Kč příjmů ročně				
KSČM	ODS	TOP 09	ČSSD	ANO 2011
Těžké nad 10 mil. Kč příjmů ročně				
KDU-ČSL	LB	ČMSS	LSNS	SPR-RSČ
SD	DŽJ	SZ	SPOZ	US-DEU
NS-LEV 21	ODA	SNK-ED	PP	VV
ČSNS	STAN	SNK	ÚPD	
Střední nad 1 mil. Kč příjmů ročně (příklady)				
ZS	SPŽR	LSU	RDSS	KDS
SDŽP	SDL	SSO	SOS	M
LRS	ČPS	SUV-SDŽ	NEZ	DEU
NEZDEM	SLK	NPM	S.CZ	O.CZ
J2012	SD-SN	V2014	LIDEM	CZ
Lehké nad 100 tis. Kč příjmů ročně (příklady)				
ČMAS	KAN	SRP	DRS	DSSS
KČ	VPB	SDS	SČR	E.CZ
RMS	HNHRM	ÚFO	LES	ZHN
Bantamové 1–100 000 Kč příjmů ročně (příklady)				
ČHNJ	SEM	PSVP	DI	UNP-S2012
DSZ	ZH	HNPĐ	HOZK	KSČ
Bez příjmů				
SDČR	HSD-SMS	SNKČB	SNKT	HZTZ

Zdroj: Výroční finanční zprávy politických stran, zpracováno autorem.

KDU-ČSL jsou v ní již zmíněné LSNS (od 1997 ČSNS; 1997–2002), ODA, US-DEU a VV a 12 dalších stran: Svobodní demokraté (SD; v kategorii v roce 1995, v roce 1996 v koalici s LSNS), Úsvit přímé demokracie Tomia Okamury (ÚPD; 2013–2014), Strana Práv Občanů – Zemanovci⁷ (SPOZ; 2010–2014), Pro Prahu (PP; 2014), Sdružení pro republiku – Republikánská strana Československa (SPR-RSČ; 1992–2001), Starostové a nezávislí (STAN; 2009–2014), Levý blok (LB, koalice KSČM a Demokratické levice ČSFR; 1995–1996), Českomoravská strana středu (ČMSS, dříve Hnutí za samosprávnou demokracii – Společnost pro Moravu a Slezsko; 1995), Strana zelených (SZ; 2006–2010, 2013–2014), Důchodci za životní jistoty (DŽJ; 1996), Ná-

⁷ Od března 2014 pouze Strana Práv Občanů (SPO).

rodní socialisté – Levice 21. století (NS-LEV 21; 2012–2013) a SNK sdružení nezávislých (2002–2004; v letech 2005–2010 v koalici s Evropskými demokraty). K dolní hranici kategorie se přibližují ještě Severočeši.cz (S.cz) a Evropští demokraté (ED; 2002–2005).

Kromě lidovců, kteří se pohybují na horní hranici kategorie, nelze mezi těmito stranami najít žádnou skutečně dlouhověkovou stranu. Nejdelší existencí se může pyšnit Strana zelených, která se dostala do popředí české politické scény v roce 2006, kdy poprvé, a zatím i naposledy, vstoupila do Poslanecké sněmovny. Dlouho v českém politickém spektru, celých 16 let, působila i Občanská demokratická aliance strana (ODA) a stejně dlouhověková je i stále ještě registrovaná US-DEU. První jmenovaná ovšem v roce 2002 doplatila na své finanční problémy a byla vyškrtuta z kandidátních listin tehdy existující čtyřkoalice (KDU-ČSL, ODA, DEU, US); od roku 2002 až do svého zániku v roce 2007 už pouze přežívala. US-DEU, pozůstatek původně zamýšleného velkého integračního projektu čtyřkoalice, formálně zanikla v roce 2011, nadále je ještě ovšem registrovaná jako strana v likvidaci.

Nižší, „střední“ kategorie, od 1 do 10 mil. Kč, je ještě širší a zahrnuje celkem 47 subjektů. I mezi těmito stranami jsou ty, které v současnosti jsou nebo v minulosti byly příjemci státních dotací. Celkem jich je 28. Některé z nich vykazují dlouhou životnost: Nezávislí (NEZ; fungují od roku 1994), Moravané (M; integrační projekt moravistických stran z devadesátých let funguje od roku 2005), Strana pro otevřenou společnost (SOS; od roku 1998), Strana zdravého rozumu (SZR; od roku 2002). Většina středních stran ovšem vydrží mnohem kratší dobu. Zatímco průměrná délka života supertěžkých stran je vlastně celé porevoluční čtvrtstoletí, u těžkých je to přibližně osm let, u střední kategorie pak necelých pět let.

Je-li pak kategorie těžká tvořena typicky stranami, které jednou nebo dvakrát uspěly ve volbách do Poslanecké sněmovny a následně zmizely z politické scény (nebo pravděpodobně zmizí), ve střední kategorii jsou hlavně strany úspěšné na lokální, krajské, senátní nebo evropské úrovni. Kromě již výše zmíněných dlouhověkových stran je to v současnosti Česká pirátská strana (ČPS), Starostové pro Liberecký kraj (SLK), Jihočeši 2012; dříve pak také hnutí Suverenita pod vedením Jany Bobošíkové (2002–2013) nebo Nezávislí demokraté (NEZDEM) pod vedením Vladimíra Železného (2005–2015). Projevuje se tu tak specifikum českého modelu státního subvencování stran, v němž jsou, narozdíl např. od Polska nebo dříve Slovenska, přiznány stále příspěvky i stranám reprezentovaným na krajské úrovni a příspěvky na úhradu volebních nákladů jsou vypláceny i po evropských volbách.

Klasifikace podle vnitřní struktury rozpočtu

Kromě velikosti stranického rozpočtu je možné strany rozdělit také podle rozpočtové struktury. Zatímco velikost je přímo sledovatelnou proměnnou, jejíž význam při komparaci stran není třeba příliš rozebírat, analýzu struktury je potře-

ba daleko více podepřít teoretickými argumenty. Tyto argumenty jsou napojeny nejen na podobu hospodaření strany, ale i na podobu jejího vnitřního řízení a volební strategie. V tomto textu je pro klasifikaci použita charakteristická kombinace podob čtyř specifických kalkulovaných proměnných.

První proměnnou je podíl výdajů na volební kampaň v celkových ročních výdajích. Za touto proměnnou stojí teoretický předpoklad, že strana se více zajímá o předvolební kampaň, investuje-li do ní více finančních prostředků. Pokud vyšší náklady směřují spíše do každodenních aktivit stranického centra, na mzdy a zajištění kanceláří a pravidelných akcí, strana se spíše zaměřuje na rozvíjení své dlouhodobé základny a organizační struktury. Pochopitelně, toto je velmi zjednodušené popsání velmi komplexního fenoménu. U zavedených stran, jež už fungují alespoň několik let, lze navíc očekávat výraznou negativní korelaci mezi velikostí stranického rozpočtu na jedné straně a podílem kampaňových výdajů na straně druhé. Na propagaci strany je možné vydat pouze určitý obnos; kampaň je v realitě omezená samotnými možnostmi PR trhu a zároveň velká strana, která chce zůstat velkou i nadále, musí mít určité zázemí v podobě kanceláří a administrativního zajištění. Podíl volebních výdajů u velkých stran s milionovými rozpočty tak bude většinou v dlouhodobém průměru nižší než u stran s rozpočty v řádu desítek nebo stovek tisíc Kč. Poměřovat tuto proměnnou je proto daleko vhodnější u stran s alespoň řádově podobně velikými rozpočty.

Volební výdaje politických stran

Průměrné podíly volebních výdajů na celkových ročních výdajích u vybraných stran jsou ukázány v Tabulce 4.⁸ V dolní části spektra, s volebními výdaji do 25 % ročního rozpočtu, se nachází pouze jedna supertěžká strana, KSČM, a osm těžkých stran: ČMSS, ČSNS/LSNS/SD-LSNS, DŽJ, KDU-ČSL, LB, NS-LEV 21, ODA a SPR-RSČ. KSČM se svými sedmi procenty volebních výdajů výrazně liší od svých protějšků v supertěžké kategorii. Ukazuje to nejen na specifickou strategii strany, která preferuje materiálně zabezpečovat své dlouhodobé struktury před snahou o finančně intenzivní kampaň, ale vypovídá to něco i o voličích strany. Komunisté se v českém stranickém systému dlouhodobě drží v popředí a jejich elektorátu za levno pořízená volební kampaň zjevně nevadí. Podobně jsou na dlouhodobé struktury zaměřeni lidovci a velký majetek museli spravovat v devadesátých letech i národní socialisté. I když se rozdíl v průběhu doby mohou stírat, finanční charakteristiky stran bývalé Národní fronty se po roce 1989 výrazně odlišovaly od nových stran a ve výročních zprávách je tato odlišnost dobře zachycena.

Mezi 25 a 50% podílem volebních výdajů se pohybují tři supertěžké strany, ČSSD, ODS a ANO, a tři těžké, Strana zelených, Úsvit přímé demokracie v roce

⁸ Rozpočty jsou zprůměrovány z celé doby existence strany, pokud není naznačeno jinak (u stran NS-LEV a VV).

Tabulka 4. Průměrný podíl volebních výdajů na celkových ročních výdajích (v %, 1995–2014)

>75	SUV-SDŽ	SSO	SLK	S.CZ	VV 2009–2010	NS-LEV 21 2014
50–75	TOP 09	SPOZ	SNK-ED	PP	STAN	ČPS
25–50	ČSSD	ODS	ANO	SZ	US-DEU	ÚPD 2014
<25	KSČM	DŽJ	KDU-ČSL	ODA	SPR-RSČ	NS-LEV 21 2011–2013

Zdroj: Výroční finanční zprávy politických stran, zpracováno autorem.

2014 a Unie svobody – Demokratická unie. Sociální demokraté se s necelými 29 % nejvíce blíží lidovcům: i oni, koneckonců, zdědili po roce 1989 poměrně rozsáhlý majetek a široké členstvo, před sametovou revolucí absorbované Komunistickou stranou Československa. U Občanské demokratické strany došlo k výraznému růstu provozních a mzdových výdajů od devadesátých let do konce prvního desetiletí 21. století: zatímco v roce 1995 to bylo dohromady 60 mil. Kč ročně, v roce 2011 to bylo už 296 mil. Kč. Propad strany ve volbách do Poslanecké sněmovny 2013 se projevil propadem mzdových výdajů z 61 na 45 mil. Kč, už v roce 2012 ale došlo k poklesu provozních výdajů z 235 na 99 mil. Kč, v roce 2014 dále klesajících na 84 mil. Kč. U hnutí ANO převyšovaly volební výdaje provozní a mzdové výdaje vysoce v letech 2013 a 2014 (119 mil. Kč a 88 mil. Kč ku 53 mil. Kč), pouze v roce 2012 byly volební nižší (12 mil. Kč ku 27 mil. Kč). Ani u ANO ovšem není číslo podílu zcela vypovídající: v nevolebních výdajích je totiž zahrnuto i 118 mil. Kč, které byly použity na splácení předvolebních půjček. Zahrnou-li se tyto peníze mezi výdaje volební, jejich průměrný podíl za rok okamžitě vyskočí na 71 %. Toto číslo více odpovídá vnitřní podobě hnutí ANO a jeho strategii finančně intenzivní kampaně.

Mezi 50 a 75 % podílu volebních výdajů na celkových výdajích nalezneme TOP 09 a jejího koaličního kolegu hnutí STAN, dále Stranu Práv Občanů – Zemanovce (SPOZ), SNK Evropské demokraty, Věci veřejné, ale i hnutí Pro Prahu. Je pochopitelné, že menší parlamentní strany s menším rozpočtem jsou nuceny dávat ze svého rozpočtu relativně více na předvolební kampaně, aby udržely krok se svými supertěžkými soupeři. Zároveň ale už musí udržovat nějakou dlouhodobou strukturu, kanceláře a další materiální zázemí pro své členy. U těchto stran lze dobře vypořádat postupnou evoluci strany z pouhého předvolebního taháku na zavedenou organizaci: zatímco v roce 2009 měla TOP 09 provozní výdaje necelých 6 mil. Kč a mzdové výdaje 2600 Kč, v roce 2013 to už bylo 53 mil. Kč na provoz a 4,2 mil. Kč na mzdy. Volební výdaje naopak klesly ze 107 mil. Kč v roce 2010 na 70 mil. Kč v roce 2013.

Z hlediska strategie je patrně nejzajímavější kvartál poslední, v němž jsou strany s více než 75% podílem volebních výdajů na celkovém ročním rozpočtu.

Supertěžké strany tu zástupce nemají a strany těžké tu mají zástupce pouze dva, Věci veřejné a Úsvit přímé demokracie, a to pouze ve vybrané (před)volební roky. Celých 17 subjektů s takto vysokým podílem volebních výdajů ovšem nalezneme mezi středně těžkými stranami. U 11 z nich navíc volební výdaje přesahují 90 % všech výdajů. Zároveň to jsou strany s průměrnou délkou existence pouhé tři roky, což nasvědčuje tomu, že byly stvořeny jako určité „volební projekty“. Pokud pak ve volbách, před kterými se zformovala, strana neuspěla, byla zase dobrovolně rozpuštěna. To je případ např. zlínského hnutí za Morální Očistu Regionu (MOR), jehož hlavním příjmem byl 1,5miliónový dar od hnutí ANO, jenž byl celý utracen za volební kampaň. Při volbách do Poslanecké sněmovny v roce 2013 se mezi neúspěšné zařadilo např. hnutí Hlavu vzhůru, navazující na Suverenitu – Politiku 21 Jany Bobošíkové, při komunálních volbách v roce 2014 zase Toryové.

Politické strany v České republice mohou mít také relativně vysoké příjmy z půjček nebo podnikatelských aktivit, jako je pronajímání vlastního movitého i nemovitého majetku, pořádání kulturních a vzdělávacích akcí nebo poskytování expertních poradenských služeb; to se odrazí i v nižším čísle podílu subvencí na příjmech. Vhodnějším indikátorem tak může být podíl členských příspěvků ve stranickém rozpočtu a podíl soukromých darů. Zatímco první prozrazuje něco o velikosti členské základny, tedy dlouhodobého aktivního jádra strany, druhý zase může ukázat, zda má strana příznivce i mimo své členstvo a v jakých kruzích veřejnosti je akceptována natolik pozitivně, že jí z nich plynou finanční příjmy.

Tabulka 5 přibližuje data o těchto dvou proměnných; strany jsou opět rozděleny podle velikosti rozpočtu. První sloupec ukazuje podíl členských příspěvků na agregovaných příjmech celé váhové kategorie, druhý pak průměrný podíl členských příspěvků u jedné strany v dané kategorii.

V tabulce jsou následně uvedeny i individuální průměry vybraných stran, které jsou následující:

U supertěžkých stran KSČM 17,3 %, ODS 3,5 %, TOP 09 3,3 %, ČSSD 3,2 % a ANO 2011 0,4 %. Komunistická strana se tak jasně odlišuje od ostatních. Její členstvo z velké části tvoří lidé, kteří ve straně byli ještě před rokem 1989 a na pravidelné odevzdávání jsou zvyklí. KSČM má také výrazný náskok před ostatními ve velikosti členské základny: v březnu 2015 měla zhruba 49 tisíc členů, což je o rovných 22 tisíc více než druhá KDU-ČSL. Ve stejnou dobu měla ČSSD 23 tisíc, ODS přes 17 tisíc, TOP 09 tři a půl tisíce a hnutí ANO necelé tři tisíce [Válková 2015]. Způsob financování každodenních i kampaňových aktivit KSČM se navíc od ostatních stran liší poměrně nízkým podílem soukromých darů na rozpočtu. I proto hrají členské příspěvky v hospodaření strany tak výraznou roli.

U těžkých pak nejvyššího podílu členských příspěvků dosahuje KDU-ČSL se 6,3 %, následuje NS-LEV 21 6 %, SPOZ 4,9 %, Strana zelených 2,9 %, Pro Prahu 2,4 %, US-DEU 2,2 %, všechny ostatní strany mají pod 2 %. Přestože křesťanští demokraté mají nepoměrně větší základnu než např. národní socialisté nebo Strana práv občanů, členské příspěvky netvoří v rozpočtu v průměru o mnoho větší podíl. Jednou z příčin tohoto stavu je i neexistující regulace výše možných členských

Tabulka 5. Podíl členských příspěvků na celkových příjmech (v %)

Kategorie	Počítáno z agregátu kategorie	Průměr pro stranu v kategorii	Kategorie	Počítáno z agregátu kategorie	Průměr pro stranu v kategorii
Supertěžká	6	5,6	Lehká	11,9	14,4
Těžká	3,7	1,7	Bantamová	34,2	41,4
Střední	2,9	3,4			
Strana	Počet let v datasetu	Průměrný podíl člen. příspěvků	Strana	Počet let v datasetu	Průměrný podíl člen. příspěvků
KSČM	24	17,3	US-DEU	17	2,2
ODS	24	3,5	STAN	7	4,9
TOP 09	6	3,3	VV	13	0,8
ČSSD	24	3,2	ÚPDTO	2	0,0
ANO	3	0,4	SPR-RSČ	11	0,6
KDU-ČSL	24	6,3	ODA	16	1,2
NS-LEV 21	4	5,9	S.CZ	7	27,8
SPOZ	6	4,9	SSO	7	21,8
SZ	20	2,9	LIDEM	1	1,4
PP	1	2,4			

Zdroj: Výroční finanční zprávy politických stran, zpracováno autorem.

příspěvků v českém právním systému. U mnoha velkých stran tak lze nalézt příspěvky ve výši několika desítek i stovek tisíc Kč. Jedinou normou, kterou se tyto vysoké příspěvky řídí, je povinnost zařadit jejich přehled s osobními daty členů jako přílohu k výroční finanční zprávě. V této kategorii poměrně zajímavý je pak také nízký podíl členských příspěvků u Strany zelených, která se přitom profiluje jako subjekt sázející na *grass-roots* kampaně a dlouhodobé ukotvení v pevném segmentu elektorátu.

Členské příspěvky ale nejsou jediným, zdaleka vyčerpávajícím a vše vysvětlujícím indikátorem toho, co lze nazvat jako sepětí s občanskou společností a kořeny stran mezi voliči, můžeme-li u českého stranického systému o tom takto hovořit. V diskuzi o tomto problému je třeba určitě probrat i podíl darů, které tvoří finanční propojení do té části voličstva, jež není přímo člensky svázána se stranou.

Tabulka 6 poskytuje přehled informací o této proměnné. Ukazuje, že na soukromých darech jsou ve svých rozpočtech závislé spíše finančně menší strany, hlavně ty s celkovými příjmy menšími než 1 mil. Kč. V bantamové kategorii tvoří soukromé dary téměř polovinu všech příjmů, zatímco u střední až supertěžké

Tabulka 6. Podíl darů na celkových příjmech (v %)

Kategorie	Počítáno z agregátu kategorie	Průměr pro stranu v kategorii	Kategorie	Počítáno z agregátu kategorie	Průměr pro stranu v kategorii
Supertěžká	14,6	18,3	Lehká	33,9	54,2
Těžká	11,2	20,3	Bantamová	44,6	35,6
Střední	19,4	31,0			
Strana	Počet let v datasetu	Průměrný podíl darů	Strana	Počet let v datasetu	Průměrný podíl darů
KSČM	24	1,7	US-DEU	17	3,6
ODS	24	18,4	STAN	7	62,6
TOP 09	6	33,1	VV	13	29,5
ČSSD	24	15,5	UPDTO	2	0,8
ANO	3	22,6	SPR-RSČ	11	0,7
KDU-ČSL	24	5,3	ODA	16	33,5
NS-LEV 21	4	92,8	S.CZ	7	57,5
SPOZ	6	50,3	SSO	7	47,0
SZ	20	10,7	LIDEM	1	98,6
PP	1	68,0			

Zdroj: Výroční finanční zprávy politických stran, zpracováno autorem.

kategorie je to pouze 11 až 19 %. S menší kategorií se zvyšuje i průměrný podíl darů na rozpočet jedné strany. U bantamové je ovšem menší než u lehké, což je důsledkem velkého množství stran, které jsou financovány kompletně členskými příspěvky, bez jediného soukromého daru (např. České hnutí za národní jednotu, Semiláci, Pražané za svá práva, Mimoňská obroda, UNP – Středočeši 2012, Demokratická strana zelených, Zdravé Hradiště, Fair Play – HNPD).

V supertěžké kategorii se opět projevuje výrazný rozdíl mezi Komunistickou stranou a ostatními stranami. Zatímco komunisté jsou z darů financováni pouze do výše necelých dvou procent, u ostatních stran se toto číslo pohybuje mezi 15 % (ČSSD) a 33 % (TOP 09). Je třeba navíc připomenout, že v tomto čísle nejsou zahrnuty půjčky: u některých stran se i v této kolonce objevují vysoké sumy. Např. ANO v průběhu tří sledovaných let přijalo půjčky v celkové hodnotě 183 mil. Kč, oproti darům za 103 mil. Kč. Ještě více na dluhové hospodaření vsází ČSSD s celkovým objemem půjček a úvěrů mezi lety 1991 a 2014 ve výši 2,1 miliardy Kč, oproti darům ve výši 1,1 miliardy Kč. Na půjčky a úvěry se ovšem nevztahuje povinnost jejich samostatného rozepisování ve výroční finanční zprávě, a proto ani nelze přesně určit věřitele.

V těžké kategorii zřetelně vyčnívají Národní socialisté – Levice 21. století, kteří byli po dobu své dosavadní existence (od roku 2011) téměř výhradně, z 93 %, financováni soukromými dárci. Vysoký podíl darů, celých 68 %, nalezneme i u hnutí Pro Prahu. Zbývajících třetina rozpočtu PP je kryta téměř výhradně z půjček. Dvašedesátiprocentní podíl darů má rozpočet hnutí STAN, 50% pak Strana Práv Občanů (– Zemanovci). U dalších těžkých stran pak podíl nepřesáhl jednu třetinu všech příjmů, u KDU-ČSL je pak tento podíl pouze 5 %, u dalších dříve parlamentních stran je obdobně nízký: Strana zelených necelých 11 %, US-DEU necelá 4 %, SPR-RSČ dokonce necelé jedno procento.

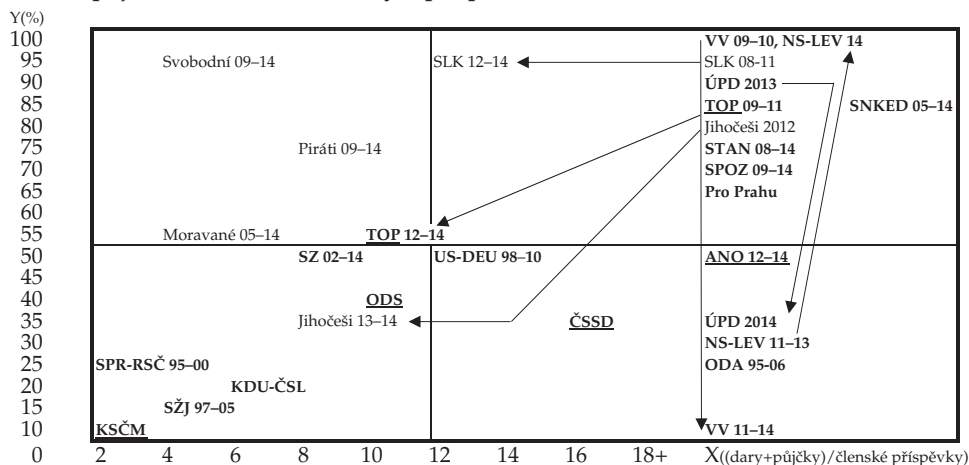
Dvoudimenzionální vizualizace českých politických stran podle vnitřní struktury rozpočtů

Dvě výše uvedené proměnné skutečně o stranách něco říkají: říkají něco o tom, jak moc jsou strany ve svých příjmech závislé na členských příspěvcích, respektive jak moc jsou závislé na soukromých darech. Samostatně tyto dva indikátory do určité míry ukazují, jak rozvětvenou a loajální má strana svoji dlouhodobou členskou bázi, respektive jak je jí soukromá sféra nakloněna v krátkodobém horizontu.

Optikou studia organizační struktury a programatiky stran, obě dvě proměnné dohromady vlastně naznačují, kde se která strana nachází na spektru mezi státem a občanskou společností. Je-li strana plně finančně závislá na státních příspěvcích, nesvědčí to o jejím blízkém spojení s občany. Je-li její rozpočet podpořen větším podílem členských příspěvků, lze argumentovat, že skutečně reprezentuje určitou část elektorátu, která je ochotna za stranu aktivně vystupovat nebo ji minimálně materiálně podporovat. Získává-li strana velkou část svých příjmů od soukromých dárců, je to finančně odraz podpory jejího současného programu mezi voliči. Taková argumentační logika je ovšem velmi zjednodušená a je třeba vždy přihlídnout ke třem důležitým skutečnostem.

Zaprvé, jak už bylo řečeno, je třeba srovnávat subjekty s alespoň přibližně stejně velkými rozpočty. Podíl státních příspěvků u supertěžkých nebo těžkých stran bude vždy vyšší než u stran lehkých nebo bantamových. To je dáno už tím, že nejnížší možné státní příspěvky se pohybují v řádech statisíců (příspěvek na úhradu výdajů za kampaň do Evropského parlamentu), spíše však milionů, včetně příspěvku za mandáty v krajských zastupitelstvech. Získá-li strana křeslo na krajské úrovni, automaticky se posune nejméně do střední rozpočtové kategorie. Je-li ovšem rozdíl mezi podílem členským příspěvků u KSČM a ANO téměř 17 %, už to může indikovat rozdíl ve struktuře a strategii stran.

Za druhé je třeba vnímat ideologické ukotvení jednotlivých politických stran a hnutí, přesněji řečeno sféru, odkud pochází jejich dárci. Podíl soukromých darů nic neříká o tom, kolik dárců strana vlastně měla. V datasetu, na němž je tento text založen, se tento údaj nenachází. Překážkou je hlavně pracnost úkolu

Graf 3. Podíl volebních výdajů na celkových ročních výdajích (Y) a poměr darů, půjček a úvěrů vůči členským příspěvkům (X)

Zdroj: Výroční finanční zprávy politických stran, zpracováno autorem.

shromáždit veškerá data o jednotlivých dárcích, dále pak chybějící údaje, jež rapidně ubývají, čím hlouběji do minulosti se při rešerši výročních finančních zpráv českých politických stran zajde. Data o dárcích ještě nejsou dostupná, i když jsou momentálně zpracovávána.⁹

Na tento problém navazuje i důležitá skutečnost třetí: přestože pochází obě ze soukromé sféry, na dary a členské příspěvky lze také nahlížet nikoliv jako na dva komplementy, ale spíše protipóly. Zatímco členské příspěvky jsou zdrojem financí hlavně pro zavedené strany, které dlouhodobě reprezentují určitou ideologicky vyhraněnou část elektorátu, sdílející třeba i podobné sociodemografické charakteristiky, dary jsou podpořeny spíše nové, neukotvené strany. Jedná se o již zmíněné „volební projekty“, tj. strany založené pro jedny nebo dvoje specifické volby, jež jsou v případě neúspěchu zase dobrovolně rozpuštěny. Takové strany navyšují volatilitu stranického systému a míru *party replacement* [Birch 2003]. Na straně výdajů jsou pak takové strany rozpoznatelné podle vysokého podílu volebních výdajů; pro krátkost své existence nemohou vykázat vysoké náklady na provoz kanceláří a dalších dlouhodobých organizačních struktur.

Graf 3 představuje vybrané strany na dvou osách: na ose Y podle velikosti podílu volebních výdajů na celkových ročních výdajích, na ose X podle poměru darů a půjček a úvěrů vůči členským příspěvkům. Půjčky a úvěry byly sečteny s dary, neboť se k nim strany zavazují za stejným účelem jako při přijímání darů:

⁹ Práce probíhá v badatelských týmech KohoVolit.eu a Politickefinance.cz.

aby mohly ještě více zvýšit finanční intenzitu své předvolební kampaně. Tak to bylo např. v případě hnutí ANO nebo Pro Prahu (viz předchozí odstavce této kapitoly), děje se tak ale běžně i u dalších stran. Půjčky navíc mohou maskovat i dary, jež jsou následně odpuštěny nebo splaceny jinými prostředky.

Zatímco rozsah osy Y je daný přirozeně, tedy od 0 do 100 % podílu volebních výdajů na celkových ročních výdajích, osa X představuje poměrový vztah bez přirozeného konce. U mnoha stran je poměr celkového součtu všech darů, půjček a úvěrů vůči přijatým členským příspěvkům spíše nepoměrem: tak málo příspěvků za dobu své existence sebraly. Některé strany dokonce nevybraly žádné příspěvky; v takových případech byla na místo poměru použita pouze suma darů a půjček, už jen pro zachování pravidla, že nulou nelze dělit. Nulové členské příspěvky vykazalo v letech 2013 a 2014 například hnutí Úsvit přímé demokracie Tomia Okamury, které mělo po krátkou dobu své existence pouze devět členů (od jara 2015 se hnutí po rozepřích mezi předsednictvem rozdělilo na Svobodu a přímou demokracii a Úsvit – Národní Koalici). Podobně tomu bylo i u jednovolební strany / koalice Hlavu vzhůru nebo hnutí Domov. Takové subjekty byly spíše výjimkou, u mnohých byl podíl členských příspěvků ale skutečně velmi malý. I proto proměnná poměru darů a půjček k příspěvkům často dospívá k extrémním hodnotám: ANO 155, SNK 148, STAN 128, ČSNS, 126, VV 42, Pro Prahu 41, SNK-ED 35, ODA 31, Toryové 142, Sdružení nestraníků 558 atd.

V Grafu 3 je ovšem zachyceno spektrum 0 až nekonečno, s detailněji vizualizovanou řadou 0 až 18, aby bylo možné vizuálně zaznamenat hlavně rozdíly mezi supertěžkými, těžkými a středními stranami. Graf představuje všechny strany, jež byly v minulosti nebo jsou v současnosti reprezentovány v Poslanecké sněmovně plus několik dalších větších a typově zajímavých subjektů. Váhy stran jsou vizualizovány pouze změnou podoby textu: podtržené tučné supertěžké strany, tučné těžké, běžné písmo pro střední.

Graf 3 vlastně shrnuje již shora popsané rozdíly mezi strukturami velkých českých politických stran. Levý dolní roh, kde jsou subjekty s minimálním podílem volebních výdajů na ročních výdajích a vyrovnaným poměrem mezi členskými příspěvky a dary a půjčkami v rozpočtu, okupuje Komunistická strana Čech a Moravy a Důchodci za životní jistoty (od roku 1998 Strana za životní jistoty). Blíží se jim také Sdružení pro Republiku – Republikánská strana Československa a Křesťanská a demokratická unie – Československá strana lidová. Tyto strany financují významnou část svých aktivit z příspěvků svých členů, nemají dluhové hospodaření nebo ho mají pouze minimální, zároveň neinvestují tolik do intenzivních volebních kampaní a zaměřují se spíše na budování dlouhodobých struktur.

V blízkosti středu grafu se nachází množina stran, u nichž je poměr mezi dary a půjčkami ku členským příspěvkům mezi 6 a 10 k jedné. Je tu Občanská demokratická strana, která v průběhu své dlouhé existence vydala na své předvolební kampaně o něco více než třetinu svého rozpočtu, podobně jako kratší dobu fungující (2002 až 2010, později v insolvenčním řízení) Unie svobody – Demokra-

tická unie. O něco více, mezi 45 a 70 % svých výdajů, poslaly na kampaně Strana Práv Občanů – Zemanovci, Strana zelených a TOP 09.

Desetkrát a více z darů a půjček než z členských příspěvků získali v době své existence Česká strana sociálně demokratická, Národní socialisté – Levice 21. století a hnutí Starostové pro Liberecký kraj. Zatímco sociální demokraté a národní socialisté ale pouze relativně malou část svého rozpočtu vydali na volební kampaně (30, respektive 20 %), SLK věnovalo na kampaň devět desetin svého rozpočtu. U ČSSD i SLK jsou tato čísla vysvětlitelná: sociální demokraté jsou známí svojí tendencí operovat dlouhodobě s dluhovým hospodařením a musí se starat o svoji rozvětvenou organizační a materiální strukturu, SLK jsou naproti tomu spíše volnou koalici lokálních subjektů, podobnou dřívějším zlínským Nezávislým starostům nebo Sdružení nestraníků, které se aktivizuje pouze v předvolebním období. U NS-LEV 21 jsou poměrně překvapivé malé částky, jež podle svých výročních finančních zpráv vydali na volby. Při krajských volbách v roce 2012 i při volbách do Poslanecké sněmovny v roce 2013 strana vyprodukovala v některých regionech ČR (Severní Čechy a Morava) velmi viditelnou kampaň. Že za ni utratila pouze 10 mil. Kč, nasvědčuje tomu, že předseda Jiří Paroubek si díky svým dobrým konexím u mediálních agentur [viz Novotný 2009] dokázal zajistit výrazné slevy na některé nástroje politické inzerce. Zároveň ale nesmí být podceňena ani viditelná snaha národních socialistů vybudovat již od začátku svého fungování (respektive odloučení od strany ČSNS 2005) dlouhodobé materiální a členské struktury.

Levý horní roh Grafu 3 představuje velmi specifickou množinu subjektů, jejichž počet ale není v českém stranickém systému nijak výrazný. Jedná se o strany s vysokým podílem volebních výdajů na celkových ročních výdajích a na příjmové straně s téměř vyrovnaným poměrem darů a půjček vůči členským příspěvkům. Těžké a supertěžké strany nejsou v této množině reprezentovány vůbec, střední váha je zastoupena Stranou svobodných občanů a Českou pirátskou stranou.

Pravá strana grafu je plná stran, jejichž výše sebraných členských příspěvků je oproti získaným darům nebo nasmlouvaným půjčkám zanedbatelná. Pravý dolní roh je atypický a jen obtížně se pro něj hledá explanatorní logika: jsou v něm shromážděny strany, které akumulují dary a půjčky a zároveň vydávají minimální finanční sumy na předvolební kampaň. Předpokládáme-li, že vysoký podíl provozních nákladů v rozpočtu strany by měl resultovat ve vybudovaných dlouhodobých stranických organizačních strukturách, měl by se postupně zvyšovat i podíl členských příspěvků na příjmech. U ODA, jež je jediným větším reprezentantem tohoto typu stran, to ale neplatilo: po celou dobu jejího fungování mezi lety 1991 až 2006 její roční členské příspěvky nepřesáhly částku 585 tis. Kč. Tolik posbírala strana v roce 1996 a ve stejný rok získala jen na darech přes 52 mil. Kč. V roce 2006 vybrala pouze 1000 Kč členských příspěvků, na darech ovšem 469 tis. Kč. Data z výročních finančních zpráv ODA jsou ovšem velmi problematická i na straně výdajů: až do roku 2001 strana nereportovala žádné volební výdaje, mezi lety 2001 a 2008 pak dohromady pouze 8 mil. Kč. To je u strany

s celkovými výdaji v letech 1991 až 2006 téměř 350 mil. Kč podezřeale málo. I s přihlédnutím k mediálním kauzám souvisejícím s hospodařením ODA [např. Kubík, Slonková 2001] nelze proto oficiálním datům o této straně příliš důvěřovat.

Větší počet subjektů je na pravé straně Grafu 3 shromážděn až od poloviny osy Y výše. Strany s vysokým poměrem darů a půjček vůči členským příspěvkům mají častou tendenci vydávat i vyšší podíl svých výdajů na předvolební kampaně. Nejméně na volby v této skupině vydalo hnutí Úsvit přímé demokracie Tomia Okamury a ANO, které za své (dosavadní) krátké, dvou, respektive tříleté, fungování skončilo těsně pod hranicí 50 %. Více než poloviční podíl už zaznamenali Věci veřejné v roce 2009 a 2010, SNK Evropští demokraté a Jihočeši 2012.

Množinou s extrémními, ale logicky zdůvodnitelnými rozpočtovými charakteristikami jsou subjekty v pravém horním rohu grafu. Supertěžké a těžké strany tu zastoupené nejsou, najdou se tu ale některé strany střední kategorie. Severočeši.cz v pěti ze sedmi let své existence překročili 80 % podílu volebních výdajů, hned první rok, v roce 2008, vystoupali dokonce na 99,75 %. Pouze v letech 2009 a 2013, kdy hnutí nevedlo vlastní kampaň (dva její členové byli v roce 2013 zvoleni do Poslanecké sněmovny PČR na kandidátkách ANO), klesly volební výdaje pod 10 %. Podobně Starostové pro Liberecký kraj v roce 2011 nevěnovali na kampaně nic, zatímco v dalších letech se volební výdaje podílely na rozpočtu z devíti desetin.

Klíčovou součástí Grafu 3 je i vizualizace dynamiky evolučního vývoje některých českých stran. U stran TOP 09, Jihočeši 2012, Věci veřejné, NS-LEV 21, SLK a Úsvit přímé demokracie Tomia Okamury je pomocí šipek ukázáno, odkud kam se tyto strany v určitý moment v grafu přemístily. Z logiky zde diskutovaných rozpočtových charakteristik lze vlastně takový evoluční vývoj předpokládat u všech stranických aktérů: s tím, jak se strana zabydluje ve stranickém systému a buduje své zázemí v podobě členské základny, kanceláří a stranického úřednictva, se snižuje podíl jejích volebních výdajů na celkových ročních výdajích a stoupá suma členských příspěvků.

Taková evoluce z čistě horního pravého rohu do dolního levého se ovšem v sebraných datech u většiny zkoumaných stran nevyskytuje. Naopak, mezi lety 1995 a 2014 si většina supertěžkých, těžkých a středních stran v České republice zachovávala ty rozpočtové charakteristiky, se kterými vstoupila do stranického systému. V grafu pak po celé sledované období jen více nebo méně oscilují kolem vizualizovaných pozic. Pouze výše vyjmenované strany prošly dynamickou změnou, a to vždy skokově a ve směru, který ne vždy sledoval teoreticky očekávanou diagonálu. Tu sledovaly pouze dvě strany, TOP 09 a Jihočeši 2012. Věci veřejné a Úsvit přímé demokracie naproti tomu pouze skokově, z roku na rok, snížily své volební výdaje, zachovaly si ovšem nízké podíly členských příspěvků v rozpočtu. Intenzivní zaměření na volební výdaje naopak zachovali Starostové pro Liberecký kraj, kteří jen navýšili rozpočtový podíl sumy členských příspěvků. Proti předpokládané logice evoluce se vyvíjí i strana NS-LEV 21, jež v roce 2014 výrazně navýšila své volební výdaje v ročním rozpočtu. Tento skok navíc nebyl

spojen s výrazným propadem celkové sumy rozpočtu, navýšení volebních výdajů tak bylo dobrovolným strategickým rozhodnutím, nikoliv jen odrazem změny výpočtové základny.

Zhodnocení klasifikace politických stran podle charakteristik rozpočtu

Rozpočtové charakteristiky politických stran rozhodně nejsou jejich vyčerpávající, vše vysvětlující deskripci; odráží se v nich ale mnohé ze života stran, a proto se je rozhodně nevyplatí přehlížet.

Předchozí odstavce rozdělily české strany do několika skupin podle celkem tří proměnných:

- 1) velikosti ročního rozpočtu,
- 2) podílu volebních výdajů na celkových ročních výdajích,
- 3) poměru darů a půjček v rozpočtu vůči členským příspěvkům.

Klasifikace podle velikosti rozpočtu je nejpřímější a rozděluje strany do celkem pěti „váhových kategorií“ podle průměrného ročního rozpočtu. Dělicí body jednotlivých kategorií jsou zvoleny arbitrárně, ale pomáhají rozčlenit celý stranický systém na použitelné komparovatelné skupiny.

Proměnné vnitřní struktury rozpočtu, jak příjmové, tak výdajové stránky, slouží jako indikátory vnitřní struktury a vnější strategie politických stran. Specifické kombinace proměnných podílu volebních výdajů, darů a půjček a členských příspěvků by měly indikovat, jak se která strana staví k volebním kampaním, k budování dlouhodobých personálních a materiálních struktur, a jaký je její vztah k různým segmentům voličů. Celý stranický systém je vizualizován v Grafu 3, jenž by měl znázornit výrazné rozdíly mezi některými českými politickými stranami nebo naopak poukázat na jejich podobnosti.

V pomyslných kvartálech, na něž je možné celý graf rozdělit, se vydělilo několik množin stran. V návaznosti na již v úvodu zmíněné autory [Katz, Mair 1995; Biezen 2003a, b; Pelizzo 2004] lze tyto množiny zkoumat z hlediska jejich programové a vnější i vnitřní vztahové struktury. V následujících odstavcích je užít velmi jednoduchý kategorizační model, s nímž je možná jednodušší mentálně si představit český stranický prostor a případně jej srovnat se zahraničními případy. Pokud to pro laskavého čtenáře jednodušší není, nechť na kategorie zapomene; nejsou důležité pro závěry studie, jejím smyslem je možná pouze naznačit směr dalšího využití dat získaných ze stranických rozpočtů.

Levý dolní roh, jehož hlavními reprezentanty jsou Komunistická strana Čech a Moravy a Křesťanská a demokratická unie – Československá strana lidová, obsahuje subjekty, které si uchovávají relativně vyrovnaný poměr mezi dary s půjčkami a členskými příspěvky a mají nízké volební výdaje. Použijeme-li přirovnání s italskou *commedia dell'arte*, odpovídají tyto strany charakterovým znakům postavy *Il Dottore*, rozvážného, materiálně zajištěného a zkušeného

muže v nejlepších letech. Dottore je ztělesněním dlouhodobě nabyté moudrosti a averze k riskantním, nevyzkoušeným aktivitám. Typicky jsou zde shromážděny hlavně tradiční velké strany s pevným zázemím v určitém segmentu elektorátu a konstantní volební podporou. V průběhu času by se k nim měly přibližovat strany nové, podaří-li se jim svou programickou nabídkou pevně ukotvit ve voličské struktuře.

Ve středu grafu jsou strany, jež kladou o něco větší důraz na volební výdaje i na krytí těchto výdajů větší sumou darů a/nebo půjček. Radí se mezi ně Česká strana sociálně demokratická, Občanská demokratická strana, TOP 09, Strana zelených, Strana Práv Občanů – Zemanovci a Unie svobody – Demokratická unie. Charakterově jim z *commedia dell'arte* odpovídá postava *Il Capitano*, tj. zkušený harcovník, muž v nejlepších letech, který nemá nepřekonatelnou averzi k určitému risku. Je schopen odvážných a brilantních eskapád, jež ovšem nemusí vždy skončit dobře a Capitano se z nich musí dlouze zotavovat. V českém případě je jednou z důležitých charakteristik i časté použití úvěrového hospodaření v této kategorii. Jak je naznačeno níže (Graf 4), tato charakteristika by mohla platit i pro další strany ve středoevropském prostoru, např. polskou Platformu Obywatelskou.

Pravý dolní roh okupují *Pantalone*, hamižné strany, jež hromadí finanční prostředky, aniž by je následně použily při volebních kampaních. Mezi těžkými stranami lze najít pouze dvě s těmito charakteristikami: Národní socialisty – Levici 21. století a hlavně Občanskou demokratickou alianci. Jak už je psáno výše, je obtížné explanatorní logikou vysvětlit samotnou existenci subjektů s těmito znaky a je docela možné, že hlavně u ODA se jedná o výsledek nedůvěryhodných dat. Aktivita NS-LEV 21 je zdůvodnitelná lépe, zároveň se ale už přibližuje charakteristikám stran Capitano, přesněji řečeno ČSSD. Postavení sociálních demokratů na ose X je významně ovlivněno jejich dluhovým hospodařením, nejvíce pak úvěry z doby předsedy Jiřího Paroubka, pozdějšího leadera NS-LEV 21. Personální propojení se tak odrazilo i v podobnostech finanční struktury stran. Strany typu Pantalone jsou stručně řečeno anomálií, za níž stojí buďto chyba v datovém souboru, nebo specifická, unikátní proměnná, jež do datového souboru popisujícího tuto množinu stran vstupuje.

Výše na ose Y nalezneme skupinu stran *Arlecchino*, nesledující cestu dlouhodobé kumulace materiálního kapitálu, který místo toho neprodleně vkládají do volebních kampaní, ani kapitálu lidského v podobě širokého, poplatky platícího členstva. Jedná se o mladé strany typu hnutí Úsvit přímé demokracie Tomia Okamury, ANO nebo Pro Prahu, jsou tu zastoupeny ale i strany fungující déle, jako Starostové a nezávislí, SNK Evropští demokraté, Věci veřejné nebo Severočeši.cz. Graf ukazuje, že strany typu Arlecchino se hlavně v posledních letech, po roce 2010, stávají důležitou součástí spektra parlamentních stran v České republice.

Je ale třeba mít neustále na paměti již zmíněný problém dynamiky celého stranického systému i jednotlivých stran; strany, mají-li uspět ve volební soutěži, nesmí zůstat rigidní ve své ideologii, programu, kampaňových strategiích ani

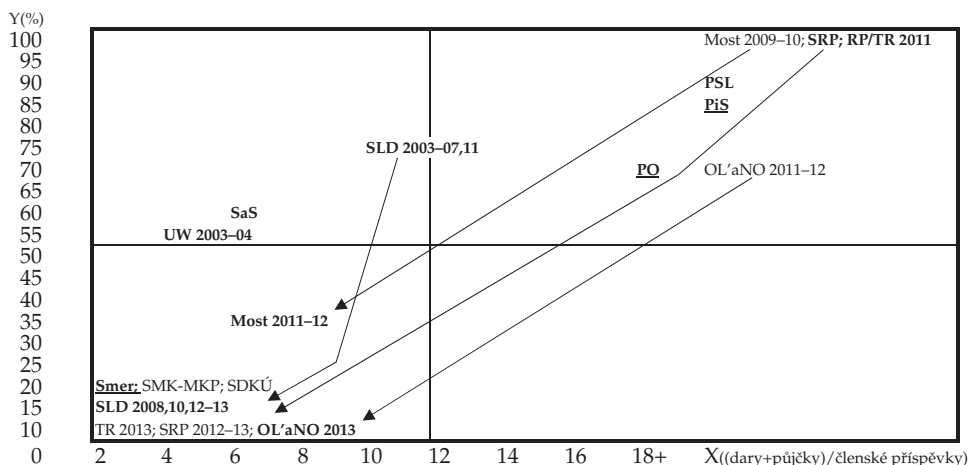
ve své organizační struktuře. Stranická transformace se pak projeví i změnou podoby rozpočtu a posunem z jedné kategorie do druhé. Kromě strategických změn pak organizační a rozpočtové změny přináší samotný pobyt ve stranickém systému. Ze strany, jež mohla první příjmy získat od několika dárců na lokální nebo krajské úrovni, se postupem času může vyvinout důležitý aktér politické scény vybírající každoročně vysokou sumu v členských poplatcích a pořádající finančně ziskové kulturní a propagační akce. Navíc, uspěje-li strana na krajské, celostátní nebo evropské úrovni, získá i přístup ke státnímu subvencování, což její rozpočet výrazně promění, nejčastěji snížením podílu darů na příjmové straně.

Poslední množinou v Grafu 3 jsou strany v levém horním rohu, jež čerpají podstatné příjmy z členských příspěvků a zároveň jsou schopny produkovat velmi intenzivní finanční kampaně o mnoho dražší než jejich běžné operační výdaje. Nalezneme tu dvě celonárodní strany, jež se v posledních letech dostávají do popředí hlavně na evropské a komunální úrovni: Stranu svobodných občanů a Českou pirátskou stranu. Z postav *commedia dell'arte* jim je možné přiřknout postavu *Sandrone*: chytrý a vynalézavý sedlák, hlásná trouba prostého lidu, který dosahuje svých cílů pomocí všech prostředků, jež má po ruce. Je otázkou, nakolik jsou tyto strany dlouhodobě životaschopné. Zřejmě dokázaly nalézt určitý segment populace, který je dokáže podpořit nejen hlasy, ale i penězi. Na jednu stranu nemohou svými rozpočty konkurovat velkým parlamentním stranám. Na druhou stranu se mohou vyhnout problému v podobě výpadku státních příspěvků jako klíčové části příjmů.

Závěr

Pět tradičních charakterů italského divadla, *Dottore*, *Capitano*, *Pantalone*, *Arlecchino* a *Sandrone*, strukturuje český stranický systém na pět ideálních typů stran. Tyto typy jsou založeny na sdílených finančních charakteristikách, i když ty v posledku nemusí být nejdůležitějšími podobnostmi. V rámci diskuze o populismu v Evropě je možné např. množinu stran *Arlecchino* porovnat s množinou formací běžně označovaných jako populistické. Lze mezi nimi najít výrazný průnik, a proto je docela pravděpodobné, že nové populistické strany jsou identifikovatelné také pomocí neprogramových, finančních indikátorů.

Věci veřejné, ANO, i Úsvit přímé demokracie spadají do kategorie „vyzyvatelských“ stran, jež chtějí rozbít stávající, dle slov Andreje Babiše [Stonišová 2013], „matrix“ stran. Do stejné kategorie dle rozpočtové klasifikace patřily [viz Šimral 2014] ve střední Evropě i např. polské *Twoje* (Palikotovo) hnutí nebo slovenské strany *Most – Híd* a *Obyčajní Ľudia* a nezávislé osobnosti (Graf 4). Sdílené finanční charakteristiky se tak překrývají se sdílenými charakteristikami programatickými a marketingovými. Mezi ně patří snaha narušit zavedený systém tradičních politických stran, protikorupční rétorika a větší či menší tendence k populismu.

Graf 4. Podíl volebních výdajů na celkových ročních výdajích (Y) a poměr darů, půjček a úvěrů vůči členským příspěvkům (X), Polsko a Slovensko 2003–2013

Zdroj: Výroční finanční zprávy politických stran, zpracováno autorem.

Struktura rozpočtu navíc do určité míry odráží i vnitrostranickou situaci: rozhodování ve straně je centralizované, zaměřené na leadera, jenž je napojen na velké soukromé dárce. Díky těmto dárčům si pak tyto strany mohou dovolit materiálně intenzivní kampaně, které jsou pro většinu dalších státem nepodporovaných stran finančně příliš nákladné.

Je nutné ale znovu zdůraznit, že struktury rozpočtů stran nejsou statické a mají svoji vlastní dynamiku. Může se proto ukázat, že vyzyvatelské nebo populistické strany nejsou charakteristické svými rozpočtovými proměnami, ale svojí novostí: stojí na počátku svého evolučního cyklu, jenž je může postupně odpoutat od množiny Arlecchino stran, a přes stranický typ Capitano posunout až do množiny stran Dottore.

Zároveň s tím ale český systém v posledních letech prochází procesem fragmentace a nástupem nových stran na krajské i národní úrovni. Model vysokých státních příspěvků pro nejsilnější strany, jenž na přelomu 20. století výrazně pomohl hlavně stranám ČSSD a ODS dominovat zbytku pole volební soutěže, přestal od roku 2010 fungovat jako hráz proti nástupu nových stran. V této práci formuluji charakteristiky těchto nových typů stran, které sází na finančně intenzivní volební kampaně, jsou podporovány velkými soukromými dárci a minimálně dočasně rezignují na budování klasické struktury členské základny a organizovaného zázemí. Strany rozpočtového typu Arlecchino a Sandrone, jejichž množina se výrazně prolíná s množinou stran v jiné literatuře nazvaných populistické, uspěly ve sněmovních volbách 2010 (VV, TOP 09) a 2013 (ANO, ÚPD), evrop-

ských volbách 2014 (SSO) i krajských volbách 2012 (SNK-ED, STAN, Severočeši, Jihočeši 2012).

V budoucím bádání, které by mělo navazovat na představenou práci, je třeba sledovat rozpočtovou dynamiku malých i velkých českých politických stran. Z dosud shromážděných dat lze už do určité míry vyčíst, zda se strana zakořeňuje v občanské společnosti a vytváří si rigidní organizované zázemí: členské poplatky by při takovém procesu měly stoupat spolu s provozními výdaji. Některé české strany, např. TOP 09, podle předběžných závěrů právě takovou evolucí prochází, některé ovšem setrvávají na politické scéně jako „volební projekty“, zaměřené čistě na předvolební kampaně bez rozšiřování stranických struktur po dobu několika let (např. VV, SNK-ED, STAN). Další výzkum by se proto měl ptát, jaká je motivace takových aktérů a jak souvisí s jejich strategií.

VÍT ŠIMRAL je členem katedry politologie Filozofické fakulty Univerzity Hradec Králové. Odborně se zaměřuje na problematiku protikorupčního boje, vztahů politiky s businessem a státní regulace pracovního trhu. V minulosti působil na Masarykově univerzitě v Brně, Institutu vyšších studií v Luce a na Univerzitě ve Vídni.

Literatura a primární zdroje

- Alexander, H. E. (ed.). 1989. *Comparative Political Finance in the 1980s*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Biezen, I. van. 2000. „Party Financing in New Democracies: Spain and Portugal.“ *Party Politics* 6 (3): 329–342, <http://dx.doi.org/10.1177/135406880006003004>.
- Biezen, I. van. 2003a. *Financing Political Parties and Election Campaigns*. Strasbourg: Council of Europe.
- Biezen, I. van. 2003b. *Political Parties in New Democracies: Party Organization in Southern and East-Central Europe*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, <http://dx.doi.org/10.1057/9781403937858>.
- Biezen, I. van, P. Kopecký. 2007. „The State and the Parties: Public Funding, Public Regulation and Rent-Seeking in Contemporary Democracies.“ *Party Politics* 13 (2): 235–254, <http://dx.doi.org/10.1177/1354068807073875>.
- Birch, S. 2003. *Electoral Systems and Political Transformation in Post-Communist Europe*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, <http://dx.doi.org/10.1057/9781403938763>.
- Casas-Zamora, K. 2005. *Paying for Democracy: Political Finance and State Funding of Parties*. Colchester: ECPR.
- Císař, O., P. Tomáš. 2007. „Party Funding in the Czech Republic.“ Pp. 71–89 in D. Smilov, J. Toplak (eds.). *Political Finance and Corruption in Eastern Europe: The Transition Period*. Burlington, VT: Ashgate.
- Černý, P., B. Clough. 2001. *Zvyšování transparentnosti financování politických stran v České republice*. Praha: Transparency International.
- Čichoň, M. 1998. „Financování politických stran.“ *Politologický časopis* 2: 161–169.
- Filip, J., V. Šimíček. 1994. „K novele zákona o sdružování v politických stranách a politických hnutích, zejména k jejich financování.“ *Časopis pro právní vědu a praxi* 2 (4): 139–147.

- Gargulák, K. 2013. *Finance politických stran a hnutí – Strana zelených*. Bakalářská práce. Katedra finančního práva a národního hospodářství, Právnická fakulta. Brno: Masarykova univerzita.
- Grzymala-Busse, A. 2007. *Rebuilding Leviathan. Party Competition and State Exploitation in Post-Communist Democracies*. New York: Cambridge University Press, <http://dx.doi.org/10.1017/CBO9780511618819>.
- Haughton, T., A. Krašovec. 2011. „Money, Organization and the State: The Partial Cartelization of Party Politics in Slovenia.” *Communist and Post-Communist Studies* 44 (3): 199–209, <http://dx.doi.org/10.1016/j.postcomstud.2011.07.003>.
- Havlík, V., A. Pinková. 2013. „State Funding of Czech Political Parties: The Signs of a Cartel?” *Österreichische Zeitschrift für Politikwissenschaft* 42 (4): 391–406.
- Heard, A. 1960. *The Cost of Democracy*. Chapel Hill, NC: University of North Carolina.
- Heidenheimer, A. J. 1970. *Comparative Political Finance. The Financing of Party Organizations and Election Campaigns*. Lexington, MA: D.C.Heath.
- Katz, R. S., P. Mair. 1995. „Changing Models of Party Organisation and Party Democracy: The Emergence of the Cartel Party.” *Party Politics* 1 (1): 5–28, <http://dx.doi.org/10.1177/1354068895001001001>.
- Katz, R., P. Mair. 2009. „The Cartel Party Thesis: A Restatement.” *Perspectives on Politics* 7 (4): 753–766, <http://dx.doi.org/10.1017/S1537592709991782>.
- Koss, M. 2010. *The Politics of Party Funding: State Funding to Political Parties and Party Competition in Western Europe*. Oxford: Oxford University Press, <http://dx.doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199572755.001.0001>.
- Klimešová, M., V. Šimral, B. Kwiatkowski, C. Košťál. 2015. *Kontrola financování stran. Porovnání dohledových institucí ve vybraných evropských státech*. Praha: Frank Bold.
- Kopecký, P. 2006. „Political Parties and the State in the Post-Communist Europe: The Nature of Symbiosis.” *Journal of Communist and Studies and Transition Politics* 22 (3): 251–273, <http://dx.doi.org/10.1080/13523270600855654>.
- Krnáčová, A. 2006. „Financování politických stran v České republice.” Pp. 63–125 in Kolektiv autorů. *Transparentní procesy v politickém rozhodování: Sborník textů k problému korupce politických představitelů*. Transparency International – Česká republika.
- Kubík, J., S. Slonková. 2001. „I ODA měla tajná konta a tajné dary.” *iDNES.cz* [online], 7. 8. 2001 [cit. 23. 10. 2016]. Dostupné z: http://zpravy.idnes.cz/i-oda-mela-tajna-konta-a-tajne-dary-dld-/domaci.aspx?c=A010806_222636_domaci_was.
- Nassmacher, K.-H. 2001. *Foundations of Democracy. Approaches to Comparative Political Finance*. Baden-Baden: Nomos.
- Novotný, P. P. 2009. „Volební kampaně vymýšlejí jen domácí firmy, světové se české politice vyhýbají.” *iDNES.cz* [online], 19. 9. 2009. Dostupné z: http://ekonomika.idnes.cz/volebni-kampane-vymysleji-jen-domaci-firmy-svetove-se-ceske-politice-vyhybaji-1y3-/ekonomika.aspx?c=A090918_200925_ekonomika_abr.
- O'Dwyer, C. 2006. *Runaway State Building: Patronage Politics and Democratic Development*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Outlý, J. 2003a. „Financování politických stran státem. Poznámky k českému modelu.” *Acta Universitatis Palackiana Olomucensis Facultas Philosophica Politologica* 1: 99–135.
- Outlý, J. 2003b. *Strany a stát, volby a finance. Vybrané aspekty primárních voleb a financování politických stran*. Olomouc: Periplum.
- Overacker, L. 1932. *Money in Elections*. New York: Macmillan.
- Paltiel, K. Z. 1970. *Political Party Financing in Canada*. Toronto: Mc Graw-Hill.
- Pavlík, M., T. Rosenmayer. 2006. *Ekonomické výsledky politických stran a hnutí v roce 2003*. Brno: Centrum pro výzkum neziskového sektoru.
- Pelizzo, R. 2004. „From Principle to Practice: Constitutional Principles and the Transformation of Party Finance in Germany and Italy.” *Comparative European Politics* 2: 123–141, <http://dx.doi.org/10.1057/palgrave.cep.6110032>.

- Perottino, M. 2005. *Political Parties Finances in Czech Republic*. Praha: Europeum.
- Pollock, J. K. 1926. *Party Campaign Funds*. New York: Knopf.
- Reiner-Hofer, R., V. Šimíček. 1996. „Volební kampaň – komparace právní úpravy v České republice a Rakousku.“ *Časopis pro právní vědu a praxi* 4 (3): 512–527.
- Roztočil, A. 1998. „Financování politických stran v České republice.“ Pp. 10–22 in V. Šimíček (ed.). *Financování politických stran v České republice*. Brno: Masarykova univerzita.
- Šimral, V. 2014. *The Cost of Partitocracy: Party Funding in East Central Europe* [online]. Dizertační práce. IMT Lucca. Dostupné z: http://e-theses.imtlucca.it/154/1/Šimral_phdthesis.pdf.
- Stonišová, T. 2013. „Mítink Andreje Babiše: Nesouhlasíte? Tak vypadněte.“ *Reflex*, 4. 10. 2013.
- Šimíček, V. 1997. „Vybrané otázky financování politických stran v České republice.“ *Politologický časopis* 2: 160–168.
- Šimíček, V. (ed.). 1998. *Financování politických stran v České republice*. Brno: Masarykova univerzita.
- Šimíček, V. 2000. „Novela zákona o politických stranách v oblasti financování.“ *Časopis pro právní vědu a praxi* 3: 284–291.
- Šimíček, V. 2012. „Obchodně tržní způsob vedení volební kampaně, nebo kupování hlasů voličů.“ Pp. 66–80 in V. Šimíček (ed.). *Volby – svátek demokracie, nebo pletich?* Brno: Masarykova univerzita.
- Šimral, V. 2013. „Stranické financování a krajské volby.“ Pp. 35–63 in S. Balík (ed.). *Krajské volby 2012*. Brno: MUNI Press.
- Šimral, V. 2015. *Financování politických stran v Československu a České republice 1990–2015* [online]. Dizertační práce. Katedra politologie, Masarykova univerzita Brno. Dostupné z: http://is.muni.cz/th/179033/fss_d/SIMRAL_Vit_dizertace_2015_listopad.pdf.
- Šimral, V., B. Kwiatkowski, C. Košťál, M. Klimešová. 2015. *The Funding and Oversight of Political Parties and Election Campaigns in East Central Europe*. Praha: Frank Bold.
- Válková, H. 2015. „Stranám prudce ubývají členové, brzy mohou mít existenční potíže.“ *iDNES.cz* [online], 5. dubna 2015. Dostupné z: http://zpravy.idnes.cz/pocet-clenu-cxz-/domaci.aspx?c=A150401_183007_domaci_hv.
- Vyhláška Ministerstva financí č. 273/2005 Sb., o vzoru formuláře pro předkládání výroční finanční zprávy politickými stranami a politickými hnutími Poslanecké sněmovně.
- Výroční zpráva Bezpečnostní informační služby České republiky 2009.
- Výroční zpráva Bezpečnostní informační služby České republiky 2011.
- Výroční zpráva Bezpečnostní informační služby České republiky 2013.
- Zákon č. 247/1995 Sb., o volbách do Parlamentu České republiky a o změně a doplnění některých dalších zákonů.
- Zákon č. 424/1991 Sb., o sdružování v politických stranách a v politických hnutích.
- Zákon č. 62/2003 Sb., o volbách do Evropského parlamentu.